

fi târihi a'yâni Haleb (nşr. Mahmûd Hamed el-Fâhûrî – Yahyâ Zekeriyâ Abbâre), Dimaşk 1972, I/1, s. 92-93; Kınalızâde Ali Efendi, *Tabakâtü'l-Hanefiyye* (nşr. Süfyân b. Âiş b. Muhammed – Firâs b. Halîl Meş'âl), Amman 1425/2003, s. 258, 270-273; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-aḥyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nuḫmâni'l-muḥtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 209^a, 219^a, 225^b, 253^b-254^a, 261^b-263^b, 281^{a-b}, 282^b; Pîr Mehmed Üskübî, *Muinü'l-müftî*, DİB İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 235, vr. 199^b-200^a; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüṣûl ilâ tabakâti'l-fuḥûl* (nşr. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnaût – Sâlih Sa'dâvî Sâlih), İstanbul 2010, III, 321; *Keşfü'z-zunûn*, tür.yer.; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (Kahire), I, 80, 205, 371, 479, 516; II, 7, 597; III, 308, 414, 758; IV, 48, 319; VI, 298, 450, 670, 732; VIII, 463; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 74, 75, 212-213; Brockelmann, *GAL*, I, 184, 475; II, 81; *Suppl.*, I, 296, 656; G. Vajda, *Index général des manuscrits arabes musulmans de la Bibliothèque Nationale de Paris*, Paris 1953, s. 373; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library: A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Oxford 1955, II, 64; D. N. MacKenzie, *The Khwarezmi-an Element in the Qunyat al-munya*, London 1990; W. Madelung, "The Westward Migration of Hanafi Scholars from Central Asia in the 11th to 13th Centuries", *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik* (haz. Sönmez Kutlu), Ankara 2011, s. 522-524; A. Zeki Velidi Togan, "Über die Sprache und Kultur der alten Chwarezmier", *ZDMG*, XC (1936), s. 27-30; Abdürrezzâk Huveyzî, "ez-Zâhidî el-Ğazmîni, Ebû'l-Reccâ' Muḥtâr b. Maḥmûd", *Mv.AU*, XI, 26-29.

ŞÜKRÜ ÖZEN

ZÂHİDİYYE

(الزاهدية)

İbrâhîm Zâhid-i Geylâmî'ye
(ö. 700/1301)nisbet edilen
Ebheriyye'nin kollarından
bir tarikat

(bk. İBRÂHİM ZÂHİD-i GEYLÂNÎ).

ZÂHİR

(الظاهر)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "ortaya çıkmak, belirgin olmak; üstün olmak, galip gelmek; yardım etmek" anlamlarındaki *zuhûr* kökünden türeyen *zâhîr*, terim olarak "varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından belirgin olan" mânasında kullanılır (*Kâmus Tercümesi*, II, 512; *Zeccâcî*, s. 137). *Zâhîr* ismi bir âyette (el-Hadîd 57/3) "zâtı ve mahiyeti bakımından gizli olan" anlamındaki "bâtın" ismiyle birlikte geçer, "muttali kılmak; galip getirmek" mânalarına gelen "izhâr" kavramı da Allah'a nisbet edilir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "zhr"

md.). *Zâhîr* Tirmizî ile İbn Mâce'nin esmâ-i hüsnâ listelerinde yer almış ("Da'âvât", 82; "Du'â", 10), izhar kavramı çeşitli hadis rivayetlerinde de zât-i ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "zhr" md.).

Ebû İshak ez-Zeccâc, *zâhîrin* terim anlamı çerçevesinde bir yorum yaptıktan sonra kelimenin "üstün ve yüce olmak" şeklindeki kök anlamından hareketle bu isme "her şeyin fevkinde olan" anlamını vermiş ve uzunca bir dua / niyaz hadisinde yer alan, "... Sen zâhîrsin, fevkinde hiçbir şey yoktur, sen bâtınsın, dününde hiçbir şey yoktur" meâlindeki ifadeyi (*Müsned*, II, 381, 404; Müslim, "Zikir", 61) delil göstermiştir (*Tefsîrü esmâ'illâhi'l-hüsnâ*, s. 60-61). Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Hadîd sûresinin baş tarafında yer alan âyette (57/3) iki çift isimden her birinin yanındaki nefyettiğini ve bunun çelişki ifade ettiğini ileri sürer, çünkü bir şey açık ve belirginse gizli olmaz, gizli ise açık olmaz. Arından kendisi bunu şöyle yorumlar: Burada çelişki gibi görünen şey yaratılmışlar dünyasına özgüdür. Cenâb-ı Hakk'ın ewel-âhîr, zâhîr-bâtın oluşu "kendinden" (bi-zâtihi) olma özelliği taşıdığından çelişki söz konusu değildir. Aslında bu, Allah'ın zâtında, isim ve sıfatlarında hiçbir şeye benzemediğine, dolayısıyla O'nun birliğine işaret eder. Mâtürîdî zâhîr ismine "hiç kimsenin yenilgiye uğratamayacağı galip ve hâkim, akîl ve nakîl delillerle varlığı ve birliği apaçık" mânası verir (*Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*, XIV, 333-334). Ebû Abdullah el-Halîmî zâhîr ismini Allah'ın varlığını kanıtlayan fiilî isimlerden sayarken Meccüdîn İbnü'l-Esîr, garîbül'-hadîse dair zengin muhtevalı eserinde zâhîr "her şeyin fevkinde bulunan" şeklinde açıklamış, ayrıca bu ismin "fiilleri ve sıfatlarının tecellilerinden yansıyanlara bakılarak akîl istidlâl yöntemleriyle tanınan varlık" diye yorumlandığını da kaydetmiştir (*en-Nihâye*, "zhr" md.). Kuşeyrî zâhîrin, içinde yer aldığı dört ismin Allah'ın fiilî sıfatlarına işaret ettiğini söylemiş ve bu çerçevede zâhîr ile bâtının şöyle açıklanabileceğini belirtmiştir: Cenâb-ı Hak nimetleriyle zâhîr, rahmetiyle bâtındır; sıkıntılardan kurtarmasıyla zâhîr, inâyetiyle bâtındır; onur ve şeref lutfetmesiyle zâhîr, doğru yolu göstermesiyle bâtındır (*et-Taḥbîr*, s. 83).

Gazzâlî, Allah Teâlâ'nın, duyuğun idraki veya duyulara dayanan hayal gücüyle bilinmesi açısından bâtın, aklın istidlâl yöntemiyle tanınması bakımından zâhîr olduğunu belirtmiş, ardından akıl yoluyla bilinmesi açık seçik olsaydı O'nu inkâr eden-

lerin bulunmaması gerektiği yolundaki karşı fikri hatırlatmış ve buna şöyle cevap vermiştir: Cenâb-ı Hakk'ın varlığının bazılarında gizli kalması O'nun çok belirgin (şiddet-i zuhûr) olduğundandır. Şöyle ki, yazının bir yazıcıya ihtiyaç duyması gibi tabiatın her nesne ve olayın olağan üstü bir düzene sahip olması da onun bir yaratıcı ve düzenleyicisinin bulunduğunu kanıtlar. Bununla birlikte, bu düzen hiç aksamadığı ve her olan bitene egemen olduğu için akîl melekelerini ve psikolojik güçlerini yeterince kullanamayan insanlar düzenin kendi kendine sürekli çalıştığı yanlışlığına düşerler (*el-Maḳşadü'l-esnâ*, s. 147-150). Fahreddin er-Râzî de ewel-âhîr, zâhîr-bâtın isimlerini birbiriyle bağlantılı biçimde çeşitli yönlerden açıklamaya çalışmıştır. *Zâhîr* ismi, yer aldığı âyette geçen ewel-âhîr gibi alternatif olan bâtın ismiyle kullanıldığı takdirde muhteva açısından tamamlayıcı bir denge meydana gelmektedir. *Zâhîr* Cenâb-ı Hakk'ın zâtî, fakat tecellileri açısından fiilî isim ve sıfatları içinde mütalaa edilir (bk. BÂTIN). Ayrıca zâhîr alî, azîz, cebbâr, kâdir, meccîd, metîn ve müteâli isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, II, 512; *Müsned*, II, 381, 404; *Zeccâc*, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 60-61; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân* (nşr. Masum Vanlioğlu), İstanbul 2009, XIV, 333-334; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illah* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 137; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 188-189; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 135^a-136^a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 82-83; Gazzâlî, *el-Maḳşadü'l-esnâ* (Fazlûh), s. 147-150; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aḳşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 54^b-56^b; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 325-335.

BEKİR TOPALOĞLU

ZÂHİR

(الظاهر)

Açık lafızların
en alt derecesini belirten
fıkıh usulü terimi;
bâtının zıddı,
varlık ve olayların görünen yüzü,
nasırlar literal anlamı için
kullanılan genel bir kavram.

Sözlükte "açık, berrak, âşikâr olmuş" anlamındaki *zâhîr* kelimesi (*Lisânü'l-Arab*, "zhr" md.), Hanefî usul terminolojisinde "sırf işitilmekle kendisiyle kastedilen mâ-